

17. Shaihorodskiy Yu. Politychna uchast yak chynnyk formuvannia hromadskoi dumky ta povedinkyvykh modelei hromadian. *Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky* : monohrafiia / kol. avt.: Zelenko H. I. (ker., nauk. red.) ta in. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. S. 400–445.
18. Deiaki pytannia Natsionalnoi sotsialnoi servisnoi sluzhby Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.08.2020 № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text>
19. Ustanovy, shcho zaluchaiut do svoiei diialnosti volonteriv dlia provadzhennia volonterskoi diialnosti na terytorii Ukrainy. *Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy*. URL: <https://nssu.gov.ua/volonterstvo>
20. The World Giving Index 2010. URL: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/worldgivingindex28092010print.pdf>
21. The World Giving Index 2016. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/1950a_wgi_2016_report_web_v2_241016.pdf
22. Caf World Giving Index 2021. A global pandemic special report. June 2021. P. 18. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2021/09/WGI2021.pdf>
23. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do okremykh initsiatyv orhaniv vlady (lypen 2023 r.). *Razumkov tsentr*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r>
24. Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. *30 ROKIV NEZALEZH NOSTI*. 2021. Vyp. 8 (22). S. 469.
25. Dovira do derzhavy: yak zberehty natsionalnu yednist zarady peremohy. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva*. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberehti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>

DOI 10.31558/2617-0248.2023.8.13

УДК 364+342.7(477)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4759-3079>

**Присяжнюк С. В., Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Розглянуто ключові аспекти реалізації гуманітарної політики, які впливають на сферу безпеки і оборони України. Проаналізовано досвід державного планування гуманітарної політики як чинника забезпечення суспільної стабільності в умовах російсько-української війни. Досліджено понятійно-категоріальний апарат, який визначає сутність та зміст гуманітарної політики. Окреслено перелік центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізацію державної гуманітарної політики (у межах компетенції). Розкрито функціонал основних підрозділів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони, а саме Департаменту гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України та Служби військового капеланства Збройних Сил України.

Узагальнено основні ситуативні органи у сфері реалізації гуманітарної політики України, утворені після повномасштабної збройної агресії РФ. Розкрито основні напрями реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, зокрема на виконання цілі партнерства НАТО G0013 «Гендерні перспективи» та Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року.

Встановлено, що сутнісним змістом гібридного наступу РФ в гуманітарній сфері стали спроби маргіналізації української ідентичності через заперечення онтологічного статусу української культури. Відмова українській нації у праві на національне самовизначення перетворилась при цьому на тренд сучасного російського політичного і навколополітичного дискурсу.

Доведено, що гуманітарна політика є основою для констатування рівня задоволення прав людини та утвердження «людиноцентричного» принципу побудови системи державного управління. У секторі безпеки і оборони України гуманітарна політика є одним із механізмів забезпечення національної безпеки та національної стійкості.

Ключові слова: гуманітарна сфера, гуманітарна політика, національна безпека, національна стійкість, сектор безпеки і оборони України.

Prysiachniuk S. V. Features of the implementation of humanitarian policy in the security and defense sector of Ukraine

Key aspects of the implementation of humanitarian policy that affect the security and defense of Ukraine are considered. The experience of state planning of humanitarian policy as a factor in ensuring social stability in the conditions of the Russian-Ukrainian war is analyzed. The conceptual and categorical apparatus that determines the essence and content of humanitarian policy has been studied. A list of central executive authorities is outlined that ensures the formation and implementation of state humanitarian policy (within their competence). The functionality of the main units responsible for the implementation of humanitarian policy in the security and defense sector, namely the Department of Humanitarian Support of the Ministry of Defense of Ukraine and the Military Chaplaincy Service of the Armed Forces of Ukraine, is revealed.

The main situational bodies in the sphere of implementation of humanitarian policy, formed after the full-scale armed aggression of the Russian Federation, are summarized. The main directions of implementation of humanitarian policy in the security and defense sector of Ukraine are revealed, in particular in fulfillment of the goals of the NATO partnership G0013 «Gender Perspectives» and the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, Security» for the period until 2025.

It has been established that the essential content of Russia's hybrid offensive in the humanitarian sphere was attempts to marginalize Ukrainian identity due to the denial of the ontological status of Ukrainian culture. The denial of the Ukrainian nation's right to national self-determination has become a trend in modern Russian political and near-political discourse.

It has been proven that humanitarian policy is the basis for establishing the level of satisfaction of human rights and establishing the «human-centric» principle of building a public administration system. In the security and defense sector of Ukraine, humanitarian policy is one of the mechanisms for ensuring national security and national sustainability.

Keywords: humanitarian field, humanitarian policy, national security, national sustainability, security and defense sector of Ukraine.

Рівень всебічного розвитку сучасних держав безпосередньо залежить від рівня розвитку людського капіталу, що у свою чергу обумовлює перед урядами країн завдання щодо побудови та забезпечення сприятливого середовища, необхідного для розвитку та самореалізації громадян, захисту їх прав та свобод, формування умов для розкриття людського потенціалу, забезпечення гідного рівня життя та реалізацію можливостей кожного члена суспільства. Одним із ключових механізмів досягнення окреслених пріоритетів є державна гуманітарна політика.

Сьогодні рівень ефективності реалізації гуманітарної політики розглядається демократичними країнами як критерій процвітання соціуму, а також досягнення соціальної справедливості та соціального розвитку. Україна, відповідно до української Конституції, прагне розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну й правову державу. Повномасштабна агресія РФ проти України засвідчила важливість і актуальність розробки шляхів досягнення ефективної гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України, яка відповідала б міжнародним стандартам, сприяла б повноцінному, а не декларативному, розвитку соціальної держави, дозволила б окреслити шляхи й механізми модернізації держави з урахуванням сучасної ситуації та тенденцій суспільного розвитку.

Аналізуючи джерельну базу окресленої проблематики зазначимо, що значний внесок у дослідження сутності та проблем розвитку гуманітарної політики здійснили такі вчені як: М. Баюк, В. Бульба, В. Деріга, В. Дзоз, С. Здіорук, М. Іваніцька, В. Ковальчук, А. Меляков, С. Овчаренко, П. Петровський, Л. Сергієнко, В. Скуратівський, О. Степанко, В. Трошинський, І. Черничко, С. Чукут та ін.

З позицій забезпечення національної безпеки, гуманітарну політику досліджували: С. Гнатюк, М. Степико, В. Горбулін, О. Литвиненко, А. Качинський, Г. Новицький, С. Кісельов, М. Розумний, Б. Парахонський, Г. Ситник, М. Ожеван, Ю. Опалько, Л. Чупрій та ін. Проблеми і шляхи формування гуманітарної безпеки досліджували: Н. Божко, Р. Валіхновський, Д. Веденєєв, С. Зубченко, О. Коваль, В. Пироженко тощо.

Водночас питання аналізу досвіду державного планування гуманітарної політики як чинника забезпечення суспільної стабільності в умовах російсько-української війни, а також ключових підходів до практичної реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України наразі є недостатньо дослідженими та систематизованими.

Метою статті є дослідження теоретичних основ реалізації гуманітарної політики, специфіки та механізмів державної гуманітарної політики у сфері національної безпеки і оборони України.

Виклад основного матеріалу. Для проведення повноцінного аналізу досліджуваної проблематики необхідно окреслити ключові поняття, які визначають гуманітарну політику.

У загальному розумінні поняття «гуманітарна сфера» є предметом дослідження багатьох провідних вчених, тому і трактування його різне. У тлумачному словнику термін «сфера» пропонується розглядати в різних ракурсах, проте одне можна використати для формулювання поняття «гуманітарна сфера», за яким «сфера – це сфера фізичного або духовного життя, діяльність людини або суспільства: галузь, напрямок» [1, с. 60]. Гуманітарна сфера – «це не якась окрема сфера суспільного буття, а суспільне буття цілком, охарактеризоване через призму пріоритетів людини і людських цінностей» [2, с. 487].

М. Баюк вважає, що гуманітарна сфера держави сьогодні – це сукупність невиробничих соціально-орієнтованих галузей, що сприяють задоволенню духовного рівня, забезпеченню гарантованих державою прав і свобод людини шляхом надання освітянських, культурних, медичних, інформаційних послуг громадянам [3, с. 190].

В. Пироженко констатує, що гуманітарна складова державної безпеки – це ступінь захищеності життєво важливих суспільних і політичних суб'єктів, що визначаються їх специфічними світоглядно-ціннісними орієнтаціями. І головним пріоритетом безпеки в гуманітарній сфері, на його думку, є формування в населення і суспільних суб'єктів таких світоглядно-ціннісних орієнтацій, які створюють усталені мотивації для підтримання, насамперед, національної ідентичності [4, с. 31].

Л. Чупрій зазначає, що політика безпеки в гуманітарній сфері є вагомим складовою національної безпеки і пропонує характеризувати її в інституційному та функціональному аспектах. Дослідник стверджує, що політика безпеки в гуманітарній сфері – це, по-перше, діяльність суб'єктів національної безпеки: державних органів, громадських організацій, управлінців, об'єднаних метою і завданнями щодо захисту прав і свобод людини, цінностей громадянського суспільства, національних інтересів держави в гуманітарній сфері. По-друге, вона спрямована на забезпечення захищеності культурних, освітніх, наукових, духовно-релігійних та інших життєво важливих інтересів українського народу в гуманітарній сфері від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання [5, с. 36].

З розвитком демократичного суспільства гуманітарна сфера стає системоутворюючим і стратегічно важливим чинником розвитку держави, забезпеченням її національної стійкості, індикатором довіри чи відчуження населення по відношенню до влади, а також показником рівня розвитку політико-правової свідомості і культури, чинником реального суспільного поступу тощо. Тому при виробленні та реалізації державної політики необхідно враховувати гуманітарну складову, яка із розвитком суспільно-політичних відносин набула самостійної і самодостатньої форми та отримала назву «гуманітарна політика».

Відповідно до тлумачних словників поняття «гуманітарна політика» має наступні значення:

1) це система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин [6, с. 127];

2) це система принципів, цілей, механізмів, послідовних заходів, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну самореалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури тощо [6, с. 127];

3) це система діяльності, що має на меті всебічне сприяння створенню, розвитку та збереженню духовних (як загальнолюдських, загальноцивілізаційних, так і національних) цінностей [6, с. 127];

4) це сукупність різноманітних заходів, дій, форм діяльності спрямованих на «олюднення» суспільного буття, створення умов для самореалізації соціального, духовного потенціалу людини, особистості [7, с. 103];

5) це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що має за мету духовний розвиток суспільства – освіти, науки, культури, релігійного життя тощо, задоволення духовних потреб людини [7, с. 103];

6) це об'єктивний напрям загальнонаціональної безпекової політики, що охоплює значне коло її напрямів, включаючи інформаційну безпеку. Як правило, вона є об'єктом гібридної агресії і у даному контексті має чітку мету – ліквідацію національної ідентичності. Об'єкти, по яким завдаються удари повинні бути знищені не фізично, а морально.

У свою чергу державну гуманітарну політику можна визначити як систему і послідовну діяльність держави у відносинах з окремою людиною і суспільством в цілому, що здійснюється через органи державної виконавчої, законодавчої та судової влади при залученні громадянського суспільства із урахуванням основних прав людини і ставить за мету досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня розвитку особистості, як у її власних інтересах, так і в інтересах держави в цілому.

Дослідження гуманітарної політики України є основою для констатування рівня задоволення прав людини, враховуючи безповоротні наслідки процесів глобалізації та утвердження «людноцентричного» принципу побудови системи державного управління. Належна увага до питань гуманітарної політики, в цілому, та її формування і реалізації, зокрема, залежно від сучасних запитів та міжнародних стандартів і норм, обумовлена необхідністю постійного розвитку людини одночасно як окремої особистості і громадянина, та як каталізатора подальшого розвитку України. Тому європейський вибір більшості українців прослідковується і у заходах, що визначені як пріоритети окремих складових сучасної державної гуманітарної політики [8, с. 172].

Так, сутнісним змістом гібридного інформаційного наступу рф в гуманітарній сфері стали спроби маргіналізації (нівелювання) української ідентичності через заперечення онтологічного статусу українства як такого зі своєю унікальною мовою, культурою, історією, ментальністю, уявленнями про державність та тенденції соціального розвитку. Відмова українській нації у праві на національне самовизначення перетворилась при цьому на тренд сучасного російського політичного і навколополітичного дискурсу з різними способами та рівнями репрезентації – від заяв вищого політичного керівництва рф до замовної діяльності наукових (псевдо-наукових центрів) та масованих пропагандистських кампаній російських медіа з акцентом на українських громадян [9, с. 251-256].

Тому усвідомлення державного значення та суспільної значущості гуманітарної політики, з одного боку, та цінності людини як окремої особистості з необхідністю дотримання її прав та свобод, з іншого боку, потребує побудови та постійного розвитку системи цивілізованого «людиноорієнтованого» державного управління, у тому числі і управління у гуманітарній сфері. Визначення сучасних пріоритетів держави та запитів суспільства у розрізі ідентифікованих складових державної гуманітарної політики дозволяє оцінити рівень ефективності державного управління у даній сфері з позицій його відповідності сучасним запитам суспільства, в цілому, та окремої особистості, зокрема, як основних користувачів державно-управлінських продуктів. Слід відзначити, що періодичний перегляд та оцінка векторів гуманітарної політики уможливує пошук та реалізацію превентивних заходів щодо недопущення та/або мінімізації загроз у гуманітарній сфері, ймовірних ризиків гуманітарної кризи з метою підвищення рівня національної безпеки та стійкості [8, с.172].

Тому для подальших досліджень важливо окреслити перелік центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізацію державної гуманітарної політики (у межах компетенції). До таких органів відносять: Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій України, Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України та Міністерство у справах ветеранів України.

В умовах повномасштабної агресії рф проти України особливого значення набуває потреба ревізій, модернізації концептуально-теоретичних засад реалізації гуманітарної складової безпеки країни, їх ролі у зміцненні суверенітету та національної стійкості України. З цією метою було ініційовано функціонування наступних ситуативних органів у сфері реалізації гуманітарної політики:

Робочої групи з питань реінтеграції та постізоляційного супроводу Координаційного штабу Кабінету Міністрів України з питань поводження з військовополоненими;

Координаційного штабу з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 року № 854);

Координаційного штабу з питань деокупованих територій (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 року № 1021);

Координаційного штабу з питань захисту прав осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією рф проти України (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 708);

Координаційного штабу з питань забезпечення виїзду громадян України з тимчасово окупованої рф території України, зокрема Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, через територію інших країн на територію України, допомоги у поверненні в Україну (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2022 року № 1187);

Координаційного штабу Кабінету Міністрів України з питань захисту прав дітей в умовах воєнного стану (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302 зі змінами).

Основним підрозділом, який відповідає за реалізацію гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України є Департамент гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України.

Основними завданнями зазначеного Департаменту є реалізація заходів державної політики з питань національної безпеки у гуманітарній сфері у мирний час та особливий період щодо:

- виконання завдань щодо розвитку культури і духовності в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту;
- реалізації державної політики щодо військово-патріотичного виховання громадян;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідація дискримінації за ознакою статі, реалізації права на свободу світогляду і віросповідання у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту;
- виконання завдань щодо реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я та забезпечення права військовослужбовців Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту на охорону здоров'я [10].

Міністерством оборони України, за координації Департаменту гуманітарного забезпечення, розроблено орієнтовний Алгоритм проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Відповідно до Закону України «Про Службу військового капеланства» створено Службу військового капеланства Збройних Сил України.

Основними завданнями даної Служби є:

- організація, координація та контроль за реалізацією заходів Служб військового капеланства у Збройних Силах України, щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей;
- контроль за дотриманням конституційного права військовослужбовців і працівників на свободу світогляду та віросповідання;
- організація взаємодії з релігійними організаціями;
- консультування військового керівництва Збройних Сил України з релігійних питань;
- організація відбору кандидатів та підготовка військових капеланів [11].

Відповідно до цілі партнерства НАТО G0013 «Гендерні перспективи» у Збройних Силах України створено інституційний механізм впровадження політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі. Розроблено план заходів з реалізації у Міністерстві оборони України Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. В Міністерстві оборони України та Збройних Силах України створено мережу радників з гендерних питань.

З метою максимального використання потенціалу військовослужбовців обох статей в інтересах обороноздатності України внесено зміни до нормативно-правових актів, якими забезпечено:

- закріплення принципу проходження жінками військової служби на рівних засадах із чоловіками, рівний обсяг відповідальності під час проходження військової служби;
- доступ військовослужбовцям-жінкам до всіх військово-облікових спеціальностей, посад, у тому числі і «бойових», військових звань;
- доступ до військової освіти всіх рівнів;
- включення гендерної складової до нормативно-правових актів, що розробляються в Міністерстві оборони України, у тому числі стратегічних і плануючих;
- врахування гендерних аспектів у системі підготовки військових кадрів та підвищення кваліфікації особового складу Збройних Сил України;
- врахування гендерного аспекту у механізмах проведення інспекційних заходів, планових (позапланових) перевірок питань з організації роботи у військах (силах) щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання дискримінації, сексуальним домаганням чи іншим актам насильства за ознакою статі;
- впровадження уніфікованих підходів та індикаторів планування, якими передбачена наскрізна інтеграція гендерного компонента в освітній процес, розбудови гендерно чутливої адміністративної складової та порядку оцінки його проведення;
- організацію системної роботи щодо розвитку потенціалу радників з гендерних питань та підвищення рівня компетентності особового складу;
- удосконалення системи обліку статистичних даних з розбивкою за статтю та забезпечення збору наявних даних по індикаторах для моніторингу гендерної рівності;
- організацію та проведення гендерного аудиту апарату Міністерства оборони України з метою оцінювання стану забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, виявлення існуючих проблем, проявів гендерної нерівності та шляхів їх усунення, а також підвищення обізнаності працівників Збройних Сил України щодо застосування комплексного гендерного підходу в їхній діяльності;
- створення мобільної групи з питань вивчення ситуації та збору даних про факти насильства за ознакою статі та сексуального насильства [12].

Отже, вагомим механізмом в системі організаційно-функціонального забезпечення національної безпеки є гуманітарна політика, яка здатна через мовно-освітні та культурно-виховні аспекти виступити стримуючим фактором щодо гібридної інформаційної агресії. Реалізація гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України в умовах російсько-української війни вимагає системної координації центральних органів виконавчої влади, постійного та гнучкого вдосконалення стратегій і планів діяльності держави, активної співпраці з міжнародними партнерами, відстоювання національної ідентичності українців, цінностей демократичної і соціальної держави, людської гідності, прав людини та соціальної справедливості.

Бібліографічний список:

1. Новий український тлумачний словник / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Х. : Книжковий Клуб, 2008. 514 с.
2. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз. К. : Знання України, 2002. 580 с.
3. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи / *Університетські наукові записки*. 2018, № 65, С. 186-199.
4. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем / *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 27-35.
5. Чупрій Л. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері / *Політичний менеджмент*. 2013, № 1-2. С. 35-41.

6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
7. Енциклопедія державного управління / наук. ред. Ю. В. Ковбасюк, М. М. Іжа, В. Г. Бодров та ін. / *Галузеве управління*. К. : НАДУ, 2011. Т. 4. 648 с.
8. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів / *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*, вип. 2(88). С. 162-173.
DOI : [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173)
9. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг.ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.
10. Офіційний сайт Міністерства оборони України / *Департамент гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України*. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-apatu-ministerstva/departament-gumanitarnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukraini.html> (дата звернення: 05.10.2023).
11. Офіційний сайт Міністерства оборони України / *Служба військового капеланства Збройних Сил України*. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/sluzhba-vijskovogo-kapelanstva.html> (дата звернення: 05.10.2023).
12. Звіт заступниці міністра оборони України Ганни Маляр / *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2023/09/30/ganna-malyar-oprylyudnyla-pidsumkovyj-zvit-pro-svoyu-robotu-v-minoborony/> (дата звернення: 04.10.2023).

References:

1. Novyi ukrainskyi tlumachnyi slovnyk / za zah. red. V. V. Dubichynskoho. Kh. : Knyzhkovyi Klub, 2008. 514 s.
2. Huberskyi L., Andrushchenko V., Mykhalchenko M. Kultura. Ideolohiia. Osobystist: metodoloho-svitohliadnyi analiz. K. : Znannia Ukrainy, 2002. 580 s.
3. Baiuk M. I. Humanitarna skladova polityky derzhavnoi bezpeky: poniattia, pryntsyipy / *Universytetski naukovi zapysky*. 2018, № 65, S. 186-199.
4. Pyrozhenko V. O. Humanitarna skladova natsionalnoi bezpeky: predmet doslidzhennia ta kolo osnovnykh problem / *Stratehichna panorama*. 2005. № 2. S. 27-35.
5. Chuprii L. Kontseptualni zasady polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainskoi derzhavy v humanitarnii sferi / *Politychnyi menedzhment*. 2013, № 1-2. S. 35-41.
6. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia / uklad.: Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mykhnenko ta in. ; za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho, Yu. P. Surmina. K. : NADU, 2010. 820 s.
7. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia / nauk. red. Yu. V. Kovbasiuk, M. M. Izha, V. H. Bodrov ta in. / *Haluzeve upravlinnia*. K. : NADU, 2011. Т. 4. 648 s.
8. Serhiienko L. V. Humanitarna polityka Ukrainy: identyfikatsiia skladovykh, ob'ektiv, sub'ektiv ta priorytetiv / *Visnyk ZhDTU: Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, vyp. 2(88). S. 162-173.
DOI : [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173)
9. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia / za zah.red. V. P. Horbulina. K. : NISD, 2017. 496 s.
10. Ofitsiyni sait Ministerstva oborony Ukrainy / *Departament humanitarnoho zabezpechennia Ministerstva oborony Ukrainy*. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-apatu-ministerstva/departament-gumanitarnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukraini.html> (data zvernennia: 05.10.2023).
11. Ofitsiyni sait Ministerstva oborony Ukrainy / *Sluzhba viiskovoho kapelanstva Zbroinykh Syl Ukrainy*. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/sluzhba-vijskovogo-kapelanstva.html> (data zvernennia: 05.10.2023).
12. Zvit zastupnytsi ministra oborony Ukrainy Hanny Maliar / *Novynarnia*. URL: <https://novynarnia.com/2023/09/30/ganna-malyar-oprylyudnyla-pidsumkovyj-zvit-pro-svoyu-robotu-v-minoborony/> (data zvernennia: 04.10.2023).

DOI 10.31558/2617-0248.2023.8.14

УДК 323.4:323.2

ЕФЕКТИВНІСТЬ НОРМ КОЛЕКТИВНИХ ДІЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>

Мацшина І. В., д. політ. н., професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

Вплив на колективну поведінку може відбуватися через норми, які виникають внаслідок розвитку події, яка може бути неоднозначною та незрозумілою. Щоб визначити певне ставлення до події та визначити її сенс, подія має отримати своє визначення. І тільки після набуття нею чітких моделей

©Мацшина І. В., 2023